

HÄRTEL, Gottfried – PÓLAY, Elemér: Römisches Recht und römische Rechtsgeschichte. Eine Einführung, Weimar 1987, 268 strán, tab., bibl., reg.

1. Dvaja autori – historik staroveku z NDR a právny romanista z MR – sa pokúsili v rámci internacionálnej vedeckej spolupráce spracovať v prehľadnom historickom priereze najdôležitejšie inštitúty antického rímskeho štátu a práva. Stručne povedané, ich kniha líči dejiny verejného a súkromného rímskeho práva. Rozdelená je do štyroch častí: I. vývin hospodárstva, spoločnosti a obyvateľstva, ústavného práva a prameňov súkromného práva (s. 15 – 140); II. náčrt súkromného práva (s. 141 – 180); III. dejiny trestného práva (s. 181 – 184); IV. vývin rímskeho súkromného práva v stredoveku a novoveku (s. 185–198).

Prínos knihy spočíva v tom, ako uvádzajú autori v úvode, že koncepcia príručky sa odlišuje od doterajších lebo k ústavným dejinám (*ius publicum*) priradili aj stručný výklad o súkromnom práve (*ius privatum*). Ďalšie positivum vidím v zameraní sa aj na výklad o pojustiniánskom pôsobení rímskeho (najmä súkromného) práva. To sa v knihe prejavilo jednak **koncepčne**, vytvorením tzv. vonkajších a vnútorných dejín, a jednak **vecne** v poukazaní na niektoré prvky a zásady rímskeho práva platné dodnes (napríklad z civilného práva domnienka otcovstva, *praesumptio Muciana*, fyzické a právnické osoby, povinný podiel, užívacie právo vdovy, zastúpenie dediča, vindikačný a damnačný legát, *hereditas iacens*, alebo z prétorského interdiktneho práva platobný rozkaz, *missio in bona*, *in integrum restitutio* apod.).

Členenie prvej časti knihy vychádza z periodizácie založenej na marxistickom kritériu vývoja ľudskej spoločnosti, t.j. zmeny vo výrobných vzťahoch. Podľa toho autori rozlišujú štyri hlavné epochy. Prvú nazvali **archaické právo ranej rímskej spoločnosti** a zahŕňa kráľovstvo a ranú republiku až do prvej púnскеj vojny (s. 16 – 34). Druhá epocha predstavuje **právo veľkej rímskej ríše** (*das römische Grossreich*) a vyplňa strednú a neskorú republiku, t.j. predklasické právo (s. 35 – 53). Tretia epocha je **obdobím práva rímskej svetovej ríše** (*das römische Weltreich*) v čase principátu, teda obdobím klasického práva (s. 53 – 64). Napokon štvrtá epocha je nazvaná ako epocha **práva rozpadnutej rímskej ríše** (*das verfallende Römisches Reich*) s právom poklasickým a justiniánskym (s. 64 – 71). Uvedená periodizácia, napriek tomu, že sa prezentuje ako

marxistická (s. 15), predsa ako pomocné kritérium si zvolila aj vývoj jurisprudencie, totiž rozdelenie celého historického vývoja na archaické, predklasické, klasické, poklasické a justiniánske právo.

2. Raná rímska spoločnosť bola charakterizovaná naturálnym hospodárstvom, ktoré se však podľa názoru autorov nerozšírilo rovnomerne, takže nie všade vylučovalo tovarovú výmenu. Pre úplný rozvoj „tovar vyrábajúcej otrokárskej spoločnosti“ základný význam zohrali razené peniaze (s. 17). V sociálnej oblasti základným spoločenským rozdielom boli rozpory patricijov a plebejov. Podľa autorov k patricijom patrili príslušníci rodovej šľachty, teda rodová aristokracia (die Gentilaristokratie) nazývaná „patres“. Na druhej strane plebejci boli nižšieho pôvodu, považovaní za „vater- und sippenlose Menge“ (s. 19). Medzi oboma skupinami sa od začiatku, ako vieme, odohrával ostrý boj, ktorý podľa autorov nemal vždy triedny charakter. Správne považujú snahy bohatých plebejov o dosiahnutie vyšších magistratúr (*ius honorum*) a povolenie uzatvárať riadne rímske manželstvo (*ius conubii*) len za stavovský boj (der Ständekampf) neantagonistickej povahy, ale boj chudobných plebejov o spravodlivejšie rozdelenie verejnej pôdy, o rozšírenie ich osobných a politických práv a obmedzenie úžery bol výrazom triedneho boja ako základného rozporu medzi patricijmi a plebejmi.

3. Rozvoj práva veľkej rímskej ríše na pozadí sociálnej a hospodárskej sféry skúmali autori pod rozhodujúcim vplyvom dvoch skutočností: po prvé, hegemonia Ríma v Itálii po víťazstvách v troch vojnách proti Kartágu (264 – 146 pred n. l.); po druhé, vytvorenie rytierskeho stavu a roztrieštenie jeho politicko-hospodárskych záujmov na dve strany, k optimátom a populárom. Z hľadiska vývoja práva rozhodujúcu úlohu zohrali dva zákony, *lex Villia annalis* o postupnosti v štátnych úradoch a *lex Aebutia* o formulovom procese. Zaujímavú myšlienku uplatnili v spojitosti s gréckou filozofiou, ktorej vplyv sa výrazne, okrem iného, prejavil v troch pojmoch latinskej formy: *aequitas*, *ius naturale* a *ius gentium*. V latinskej *aequitas* vidia grécky výraz „kalon kai dikaion“ a žiaľ prekladajú ho výrazom „spravodlivosť“ a „rovnosť“ namiesto výstižnejším zvratom „slušnosť“ (s. 50).

4. Pre poslednú fázu vývinu rímskeho štátu používajú autori tradičný pojem „dominát“ (napríklad s. 67, 113, 183 a inde), hoci moderná historická a aj právnohistorická veda tento pojem už zväčša opustila. Ako priliehavý výraz pre poslednú formu vlády v Ríme navrhujem používať označenie „cisársky absolutizmus“.

5. Prvá časť knihy obsahuje ďalej relatívne rozsiahlu kapitolu o prameňoch súkromného práva a ich písomných pamiatkach (s. 75 – 127). Osobitne treba uviesť, že autori sem zaradili aj stať o myšlienkových formách a myšlienkových metódach práce právnikov (s. 109 – 113) a krátky prierez o zachovaných písomných pamiatkach súkromného

práva (náписy, listiny, literárne diela právnej i neprávnej proveniencie (s. 125 – 127).

K problematike prameňov práva niekoľko poznámok. Pod pojmom prameňa práva autori rozumejú rozličné formy výskytu právneho pravidla (s. 78), ktoré ako také sú jeho nositeľmi. Cenné je, že sa pokúsili vymedziť výrazy *lex*, *senatus consultum* a edikt (s. 97 – 99). Republikańských právnikov správne považujú za zakladateľov právnej vedy, ktorých výsledky potom klasickí právnici v ďalších desaťročiach dotvárali, zjemňovali a spresňovali. Autori hovoria aj o vplyve helenistickom, o vplyve helenistickej filozofie a gréckej dialektike na rímsku jurisprudenciu, ale bez toho, aby čitateľovi ujasnili nuansy v ich pojmovom vymedzení. Podobne rozdeľujú jurisprudenciu z hľadiska *respondere* na štyri myšlienkové kategórie, ale poslednej z nich nedali slovné označenie (Regularjurisprudenz, Definitionsjurisprudenz, dialektische Jurisprudenz). Na druhej strane používajú výraz „die Formularjurisprudenz“ ale bez vysvetlenia a zavádzajú nové komplikované a nepriezračné pojmy ako „Stabilisationsrechtswissenschaft“ a „Vereinheitlichungsrechtswissenschaft“ (s. 112 – 113).

6. Prvú časť ukončujú výklady o pokračujúcom vývoji rímskeho práva po Justiniánovi a s ním spojená problematika recepcie rímskeho práva. Recepciu vysvetľujú autori ako prijatie (Aufnahme) a nie prevzatie (Übernahme) rímskeho práva (ktorého?) do miestneho právneho systému, ktoré sa uskutočnilo buď na základe jednorázového zákonodarného aktu, alebo kontinuálnym preniknutím (s. 129). Až na „ďalších stranách uvádzajú (bez vysvetlenia súvislosti s pojmom „receptia“) ako príklad recepcie jednorázovým aktom Svätú ríšu rímsku národa nemeckého (s. 134 – 135) a dánsko-nórsku a švédsko-fínsku právnu oblasť ako príklad pre kontinuálne prenikanie rímskeho práva (s. 135). Autori ďalej zastávajú názor o nepretržitej platnosti rímskeho práva v Itálii (s. 131) a všeobecné právo (*ius commune*) navrhujú nazývať slovom „spoločné právo“ (das gemeinsame Recht, s. 133). Za užitočný považujem výklad o modernej právnej romanistike (s. 139 – 140).

7. Ďalších (len) 60 strán je venovaných druhej, tretej a štvrtej časti knihy (súkromné právo, trestné právo, osudy rímskeho súkromného práva a civilného procesu v stredoveku a novoveku). Na štyridsiatických stranách najprv sústava súkromného práva – autormi nazvaná „náčrt dejín súkromného práva“ – zobrazená celkom v duchu systému vytvoreného právníkom Gaiom v 2. storočí v poradí osobné, majetkové a procesné právo. Na prvom mieste treba vyzdvihnúť odvahu autorov spracovať celú materiu súkromného práva na úzkom priestore. Napriek tomu znamenite zvládli najmä partie o obligačnom práve, predovšetkým inštitút náhrady škody a zavinenia (s. 171 – 174), definície niektorých obligačných zmlúv apod. Určité nedostatky nájdeme ale aj v tejto časti knihy.

Tak napríklad autori sústavne užívajú pojem vlastníctvo namiesto vlastnícke právo. **Patria potestas** nie je podľa nich správne plná moc hlavy rodiny nad svojimi podriadenými, ale plná moc otca (s. 153). Nemožno súhlasiť ani s vymedzovaním držby v spojitosti s vlastníckym právom (držba bola samostatným právnym inštitútom) a už vôbec nie tak, že by „vlastnícke právo bola právna a držba faktická moc nad vecou“ (s. 161). Nemá veľký význam vymedzovať vlastnícke právo v porovnaní s držbou ako právnou moc nad vecou, lebo aj držba, ak je uznaná právnym poriadkom, je zrovna tak právnou mocou. Okrem toho slovo „moc“ v terminológii vecného práva znamená **reálne** ovládanie veci, alebo aspoň **možnosť reálneho** ovládania veci. Nuž a vlastnícke právo ako také je vždy výrazom reálneho ovládania veci?

8. K vecnému obsahu knihy, o ktorom bola v stručnosti doteraz reč, je na konci pripojená podrobná chronologická tabuľka najdôležitejších udalostí rímskych dejín, prameňov práva a právnikov a to od prisťahovania Italikov v 10. storočí pred n. l. až do zániku Byzantskej ríše v roku 1453 (s. 201 – 226), bibliografický prehľad (s. 227 – 240), skratky (s. 241 – 243) a register dôležitých pojmov a mien týkajúcich sa rímskeho práva (s. 244 – 268).

Tento prevažne pre výučbu určený náčrt (náklad sa rýchlo rozpredal), použiteľný ale aj pre všeobecnú orientáciu, obsahujúci, ako som už uviedol, základy ústavných a sociálnych dejín, prehľad prameňov práva, vyličenie systému súkromného práva, krátku stať o trestnom práve a vývin rímskeho súkromného práva v stredoveku a novoveku, teda tento erudovaný a so znalosťou napísaný náčrt rímskeho práva je možné už dnes zaradiť medzi štandardné príručky a priznať mu označenie „last, but not least“.

Peter Blaho